

Dr. Fülöp Sándor

**A KLÍMAVÁLTOZÁSHOZ TÖRTÉNŐ
ALKALMAZKODÁS
ÉS A KLÍMAVÉDELEM JOGA**

JOGI SZEMPONTÚ ÉRTÉKELÉS
NEM CSAK JOGÁSZOKNAK

Dr. Fülöp Sándor: A klímaváltozáshoz történő alkalmazkodás és a klímavédelem joga (jogi szempontú értékelés nem csak jogászoknak)

© Dr. Fülöp Sándor, 2023

© Környezeti Management és Jog Egyesület, 2023

© Fotók: Brian Garrity, Juho Luomala, Timo Volz, Markus Spiske, Daniel Moqvist, Rad Pozniakov / Unsplash

Szerkesztette: Kovács Tamás György

ISBN 978-615-80207-2-5

Kiadja a Környezeti Management és Jog Egyesület
1076 Budapest, Garay u. 29-31
emla@emla.hu
www.emla.hu

A kiadásért felel Dr. Kiss Csaba ügyvezető

2023

A kiadvány az Európai Unió által támogatott DACE projekt keretében készült.

A kiadványban kifejtett nézetek és vélemények kizárólag a szerzők sajátjai és nem feltétlenül tükrözik az Európai Unió vagy az EACEA véleményét. Sem az Európai Unió, sem a támogatást nyújtó hatóság nem tehető felelőssé értük.

A klímaváltozáshoz történő alkalmazkodás és a klímavédelem joga

jogi szempontú értékelés nem csak jogászoknak

Dr. Fülöp Sándor docens,
Víz- és Környezetpolitika Tanszék
Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest

TARTALOM

A DACE PROJEKT	5
A KLÍMAVÁLTOZÁSHOZ TÖRTÉNŐ ALKALMAZKODÁS ÉS A KLÍMAVÉDELEM JOGA	6
BEVEZETŐ	6
KLÍMAPEREK A VILÁGBAN	8
TOVÁBBI TÉMAKÖRÖK ESETLEGES KÉSŐBBI KLÍMAPEREK SZÁMÁRA	10
A MAGYAR KLÍMAJOG ÁTTEKINTÉSE	12
KLÍMAJOG	14
KÖRNYEZETVÉDELMI JOG, ÁLTALÁNOS RÉSZ	19
A HATÁSVIZSGÁLATI JOGINTÉZMÉNY CSALÁD	19
KÖZÖSSÉGI RÉSZVÉTEL	20
KÖRNYEZETVÉDELMI JOG, KÜLÖNÖS RÉSZ	21
LEVEGŐTISZTASÁGVÉDELEM	21
TERMÉSZETVÉDELEM, HULLADÉKGAZDÁLKODÁS	22
ROKONTERÜLETI JOGOK	22
ÉPÍTÉSI ÉS TELEPÜLÉSRENDEZÉSI JOG	24
A KLÍMAJOGOK ÉRVÉNYESÍTÉSE	25
A KLÍMAPOLITIKA VÉGREHAJTÁSÁÉRT FELELŐS INTÉZMÉNYEK ÉS ELJÁRÁSAIK	26
KÖVETKEZTETÉSEK	27

A DACE PROJEKT

Klímaalkalmazkodás és klímajog. A két, magyarul még szinte alig használt kifejezés mögötti tartalom alapjaiban fogja meghatározni a következő évtizedeinket, ezért is jelentős probléma, hogy nem nagyon tudunk mögéjük tenni magyarországi gyakorlatot és tartalmat. Amíg ez nem változik meg, addig az egyre több és pozitívabb nemzetközi példa ellenére szinte lehetetlen egy érdemi eséllyel bíró magyar klímaper elindítása.

Az Európai Unió által finanszírozott, 2023-ban összesen hat országban zajló „*Discussions and Actions on Climate and Environment*” (DACE) projekt neve szabadfordításban leginkább talán „Egyeztetés és fellépés az éghajlatért és környezetért” lehetne. Fő célja, hogy Magyarországon is növekedjen a klímapererekről és a klímaalkalmazkodásról rendelkezésre álló tudás, ismertebb legyen a klímajog fogalma.

Sok teendőnk van: a DACE projekt keretében végzett ismeretterjesztés, a klímaválság hatásairól és a hatások mérsékléséről szóló kérdőíves kutatás, valamint szakmai konferenciánk egyik közös, fő tanulsága, hogy miközben egyre többen aggódnak a klímaválság saját életükre gyakorolt hatásai miatt, még mindig sokan vannak, akik klímaváltozás létét is tagadják.

A projekt célkitűzése volt az is, hogy segítse egy magyarországi klímaper elindítását. Ezért született meg Dr. Fülöp Sándor tanulmánya is, ami túl azon, hogy részleteiben vizsgálja a klímával kapcsolatos hazai jogi környezetet, konkrét javaslatokat, reális hazai célkitűzéseket is megfogalmaz.

Bízunk benne, hogy a projekt keretében olyan tudásanyag jött létre, amivel érdemben hozzá tudunk járulni a klímaválság elleni magyarországi küzdelemhez.

**BE LEHET PERELNI AZ ÁLLAMOT
A KLÍMAVÁLTOZÁS MIATT?**

A KLÍMAVÁLTOZÁSHOZ TÖRTÉNŐ ALKALMAZKODÁS ÉS A KLÍMAVÉDELEM JOGA JOGI SZEMPONTÚ ÉRTÉKELÉS NEM CSAK JOGÁSZOKNAK

BEVEZETŐ

A klímavédelem terén a nemzeti jogalkotók és a végrehajtásért felelős minisztériumok, más hatóságok különösen gyenge teljesítményt nyújtanak, mivel a klímavédelem hosszú távú, nagyon sok szektorra kiterjedő, rendszerszintű irányítást igényelne, ami szemben áll parlamentjeink és kormányaink közvetlen gazdasági és politikai érdekeivel.

Ráadásul az egyes országok egymásra várnak, közös teljesítményük pedig rendkívül rossz: a Covid járvány miatti átmeneti visszaesés után az üvegházhatású gázok kibocsátása a Földön soha nem látott szintre emelkedett.

A már „elért” 1,1 °C fokos átlagos hőmérséklet-emelkedés katasztrofális hatásait naponta tapasztaljuk, a 2015-ös Párizsi Megállapodásban előírányzott 1,5 °C fokos tetőzést pedig a szakemberek irreálisnak, reménytelennek látják.

A modern polgári demokráciákban a választásokon győztes pártok uralják a törvényhozást és szorosan kézben tartják a végrehajtó hatalmat is, a miniszterelnök, a miniszterek és az alsóbb szintű közigazgatási vezetők összehangolt munkája révén.

A felvilágosodás kora óta érvényes hatalommegosztás elve a jogalkotói, végrehajtói és bírói hatalmi ágak függetlensége és kölcsönös kontrollja tekintetében gyengülni látszik.

Nagy figyelem fordul emiatt a harmadik, még jórészt független hatalmi ágra, a bíróságokra, ideértve most a nemzetközi jogi fórumokat is, például a hágai Nemzetközi Bíróságot, a strasbourgi Európai Emberi Jogi Bíróságot, a regionális bíróságokat, mint az Európai Unió Bíróságát, továbbá az egyes országokban az alkotmánybíróságokat, az elvi irányítást végző legfelsőbb

bíróságokat (hazánkban a Kúriát) és természetesen az ügyek eldöntését végző alsóbb szintű bíróságokat.

Mindezek miatt a bírósági aktivizmus, a bíróságok bátor és kreatív közbelépése nagyon fontos szerephez jut általában is, a klímavédelemben pedig különösen. Az ENSZ (és a Columbia Egyetem¹) kimutatása szerint az elmúlt 10-15 évben a nemzetközi és nemzeti szintű bíróságokon megdöbbentő mennyiségű klímaper indult.

65 országot érintve mintegy 2.180 – ráadásul többnyire sikeres – klímaper indítottak különböző lakossági és szakmai szervezetek². Sajnálatos módon Magyarország egyelőre csak 1 ügyel szerepel ezekben a kimutatásokban.

A jelen figyelemfelhívó, a hazai lehetőségeket összefoglaló tanulmányban röviden áttekintjük a már rendelkezésre álló gazdag nemzetközi tapasztalatok közül a legfontosabbakat; azokat, amik a mi körülményeink között a leginkább használhatóknak tűnnek.

Ezt követően elemezzük a hazai jogi helyzetet, azokat a környezetvédelmi és rokonterületi jogokat, amik egy-egy lehetséges klímaper tárgyai lehetnek.

Ugyanakkor szeretnénk aláhúzni azt is, hogy bár a klímaperok látványos, a figyelemfelkeltés és a klímajog tudatossága szempontjából nélkülözhetetlen jogi eszközök, események, a szisztematikus aprómunkát nem pótolhatják.

Nagyon fontosnak tartanánk tehát az esetleges klímapereken kívül, ha a magyarországi civil szervezetek és helyi közösségek az általuk gyakran és értő módon használt hatásvizsgálati jogban is nagyobb figyelmet fordítanak az egyes tervezett projektek klíma szempontú szűrésére, javítására. Ahogy látni fogjuk, a hatásvizsgálaton kívül más egyedi ügyekben, helyi konfliktusokban is még lehetséges a klímavédelem felvetése.

¹ <https://climatecasechart.com/>

² United Nations Environment Programme (2023), Global Climate Litigation Report: 2023 Status Review, Nairobi (a továbbiakban: UNEP, 2023)

KLÍMAPEREK A VILÁGBAN

Az ENSZ Környezetvédelmi Programja és a Columbia Egyetem által a közelmúltban kiadott elemzés³ szerint a klímaperék a következő csoportokba sorolhatók:

- I. A klímavédelmet szolgáló *jogalkotás* kiépítése, továbbfejlesztése, akár közvetlenül vagy az energia szektor jogszabályaiban, illetőleg minden olyan jogszabályban, ami a természeti erőforrások védelmére és felhasználására vonatkozik (például a fosszilis erőforrások felszínre hozatalának korlátozása).
- II. Jogalkalmazók, állami szervek kötelezése arra, hogy az intézkedéseikben a jelenleginél hatékonyabban *érvényesítsék* a klímavédelmi szempontokat, ideértve a klímahatásokhoz történő alkalmazkodás jobb megszervezését is.

Az ilyen pereket speciális klímavédelmi jogszabályok alapján indítják, de felhasználhatják a környezetvédelmi jog más területeit is (elsősorban a környezeti hatásvizsgálatot, de külön levegőtisztaságvédelmi, hulladékgazdálkodási és természetvédelmi jogszabályokat) és az úgynevezett rokonterületeket, leginkább az energijogot is, sőt megfogalmazznak kereseteket bányászati, közlekedési jogi alapon, az építési jogban (például épületszigetelés) és más jogterületek igénybevételével is.

Másodlagosan pedig hivatkozni szoktak nemzetközi klímajogi egyezményekre (Kiotói Jegyzőkönyv, Párizsi Megállapodás), illetőleg az Európai Unió klímajogára⁴ is.

³ UNEP 2023, a 11., illetőleg a 26. oldalakon

⁴ Leginkább az uniós Klímarendelet (2021/1119) és a földhasználat, erdőzet és az agrárszektor klímavédelmi rendelete (2018/1999).

III. Összefüggések kiépítése, megerősítése a nemzetközi *emberi jogok*, a nemzeti alkotmányokban meghatározott *állampolgári jogok* és az azok védelmére vonatkozó állami kötelezettségek, illetőleg a klímavédelem között.

Az élethez, méltósághoz, egészséghez, egészséges környezethez, lakhatáshoz stb. való jogok mellett a nők jogai és a gazdasági, etnikai kisebbségek jogai is gyakran szerepelnek az ilyen perekben. Ebben a vonatkozásban nagy jelentősége van annak, hogy az ENSZ Közgyűlés 2022-ben elfogadott egy határozatot arról, hogy az egészséges környezethez való jog alapvető emberi jog.⁵

IV. Klíma alapú *polgári jogi igények* érvényesítése, ideértve a kártérítésen kívül a vállalati cégjogi felelősséget, sőt az úgynevezett zöldrefestés (a vállalatok kötelező vagy önként vállalt nyilvános klíma szempontú tájékoztatási kötelezettségével való visszaéléseket) elleni fellépést is.

A polgári jogi, cégjogi alapok, illetőleg a fogyasztóvédelmi jog mellett a pénzügyi jog is szerepel a jogcímek között, ugyanis ezek a perek kiterjedhetnek azokra a pénzintézetekre, amelyek a klíma szempontból fenntarthatatlan beruházásokat finanszírozzák.

Természetesen ezek még a többi kategóriánál is bonyolultabb perek, különösen azért, mert nehéz bizonyítani, hogy egy adott cég gazdasági tevékenysége közvetlen okozati összefüggésben áll a klímaváltozással. Mégis, a többek által okozott károk esetén a kisebb mértékű, de nem elhanyagolható hozzájárulás is megalapozhatja a felelősséget.⁶

⁵ Resolution No. A/RES/76/300

⁶ A Hágai Regionális Bíróság 2022-ben született ítélete például minden további nélkül megállapította a Shell olajvállalat felelősségét a Párizsi Megállapodás megszegésében (Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell, hivatkozva UNEP, 2023 az 50-51. oldalon).

TOVÁBBI TÉMAKÖRÖK ESETLEGES KÉSŐBBI KLÍMAPEREK SZÁMÁRA

Az ENSZ klímaper jelentése megállapítja, hogy már a meglévő, fontos témakörök közül sem kap mindegyik egyforma figyelmet, például az alkalmazkodás intézkedéseinek elmaradása, vagy csak formális teljesítése miatt igen kevés per indult ezidáig.

Lényegében teljes mértékben a jövő klímapereire vár azonban néhány további fontos témakör, összefüggés:

- I. A klímaváltozással összefüggő *migráció* kérdése. Egy első esetet már lehet említeni ebben a körben, mégpedig a Niger folyó deltáját életteretlenné átfőrmáló, elsősorban az olajkutatással, kitermeléssel foglalkozó vállalatokkal szembeni pert.⁷
- II. A klímaváltozással, elsősorban a változékonyabbra és forróbbra változott éghajlattal közvetlenül *összefüggő hatások* (hőhullámok, villámárvizek, földcsuszamlások stb.) nem megfelelő kezelése. Ide tartozhatnak majd olyan jogesetek is, amit farmerek, termőföld tulajdonosok indíthatnak majd az államaikkal szemben a nem megfelelő vízellátás miatt.
- III. A már megszületett több mint kétezer ítélet megfelelő *végrehajtása*. Inkább előbb, mint utóbb, számon kell kérni a klímapereket elvesztett kormányokon és multinacionális cégeken azt, hogy milyen intézkedéseket hoztak, például megállították-e az erdőirtásokat, gondoskodtak-e a kisebb településeken vagy akár a nagyvárosok szegények lakta, elhanyagolt kerületeiben arról, hogy a hőhullámok idején senki se maradjon megfelelő ellátás (hűtési lehetőség, elegendő ivóvíz) nélkül.

⁷ 2021-ben az anconai bíróságon, majd az olasz legfelsőbb bíróságon I. L. v. Italian Ministry of the Interior, ahol I. L. egy nigériai lakos, aki nyilvánvalóan személyiségvédelmi okokból szerepel csak a nevének kezdőbetűivel az ügyben (UNEP 2023, 63. old.).

IV. A klímavédelmi intézkedések és az azokat szorgalmazó *aktivisták megfelelő védelme*. A környezetszennyező nagyvállalatok visszatámadnak: számonkérlik a kormányoktól a klímakárosító működésük zavartalan folytatását, különböző nemzetközi kereskedelmi jogi és nemzeti szintű alkotmányos paragrafusok (vállalkozáshoz való jog, tulajdonjog stb.) alapján, vagy éppen súlyos kártérítési, esetleg büntetőeljárásokat kezdeményeznek a velük szemben fellépő lakossági csoportok vagy civil szervezetek ellen.

A MAGYAR KLÍMAJOG ÁTTEKINTÉSE

Egy jogterület ismertetését mindenképpen az alkotmányjoggal kell kezdeni. Igaz ugyan, hogy a kontinentális jogrendszerekben az alkotmány közvetlen felhasználására konkrét ügyek eldöntésében kevés példa akad, azonban éppen a klímajog területén, ahol alapvető jogosultságok, létkérdések forognak kockán, az alkotmányjog, mint hivatkozási alap így is rendkívül fontos.

A magyar Alaptörvényben is megtaláljuk az államra és az állampolgárokra vonatkozó legfontosabb szabályokat, alkotmányos jogait és az e mellé állítandó kötelezettségeiket. Ráadásul mindezt idői dimenzióban, tehát nem csak a jelenben, hanem a jövőre nézve is, ami a klímavédelem szempontjából igencsak jelentős.

Az Alaptörvény előszavának, bevezetésének is nevezhető Nemzeti Hitvallás 8. felhívása szerint:

„Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.”

A magyar alkotmánybíráskodás első, méltán világhíres generációjából idősebb Zlinszky János és Kilényi Géza alkotmánybírók szövegezték meg a legfontosabb állampolgári jogokra és állami felelősségvállalásra vonatkozó Alapvetés P. cikkét:

„A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”

Az egészséges környezethez való jog tehát megilleti a jelen és a következő generációkat egyaránt. Az Alaptörvényben azonban ezen kívül is található olyan állampolgári jogok, amik hivatkozhatók klímaügyekben is.

Ilyen legelsősorban az egészséghez való jog, aminek védelme kiterjed a testi és lelki egészségre, sőt a genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdaságra, az egészséges élelmiszerekhez, a megfelelő ivóvízhez való hozzáférésre és általában a környezet védelmének biztosítására.⁸

Meg kell jegyeznünk, hogy az egészséghez való jog, szemben a környezeti jogokkal *állampolgári jog* (és nem csak állami feladat vagy célkitűzés), tehát attól függetlenül is követelhető, hogy az államnak az adott helyzetben szándékában áll-e arról maradéktalanul gondoskodni.

Végül pedig a magyar Alaptörvény felismerte a környezetvédelem alapvetően nemzetközi jellegét és ebben kijelölte az ország helyét, ami a klímavédelem szempontjából különösen fontos:

„Magyarország a béke és a biztonság megteremtése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával.”⁹

Ennek megfelelően például Magyarország közvetlenül az Alaptörvény elfogadása után meghatározó szerepet vállalt az ENSZ 2030-ig kijelölt Fenntartható Fejlődés Célkitűzései (SDG-k) megszüvegezésében.

⁸ Alapjogok, XX. cikk

⁹ Q cikk (1) bekezdés

KLÍMAJOG

Klímajogunk vezető darabja a Klímatörvény¹⁰, akkor is, ha ambícióban, konkrét vállalatokban jócskán elmarad a korábbi tervezetektől.

Tekintettel a környezetvédelem és különösen a klímavédelem nemzetközi jellegére, a fontos klímajogi források Magyarországon az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye és annak Kiotói Jegyzőkönyve végrehajtási keretrendszeréről szóló törvény¹¹, valamint az üvegházhatású gázok Európai Unióban alkalmazott kereskedelmi rendszerében való magyar részvételről szóló törvény.¹²

Ez a két jogszabály a kibocsátási jogok kereskedelmét két különálló rendszerben szabályozza, amivel tovább bonyolítja az amúgy is eléggé áttekinthetetlen rendszerüket. Holott erősen rászolgálnának a független, szakmai és civil kontrollra, különösen a befolyt összegek címkézett, klímacélokhoz szorosan összefüggő voltát illetően.

Technikai oldalról az általános klímajoghoz tartozik még a Nemzeti Alkalmazkodási Térinformatikai Rendszer működésének részletes szabályairól szóló kormányrendelet¹³, ami egyrészt erősíti a minden jogrendszerben mostohán kezelt alkalmazkodási szabályrendszert, másrészt pedig szilárd informatikai hátteret igyekszik biztosítani a klímavédelem számára.

A Klímatörvény – nagyon helyeselhető módon – megtartotta a korábbi tervezetek rendszertudományos megközelítését, és ennek megfelelően általános érvénnyel kimondja, hogy az ország klímapolitikájának mind geográfiai, mind szakmai szempontból *rendszer szemléletűnek* kell lennie.

¹⁰ 2020. évi XLIV. tv. a klímavédelemről

¹¹ 2007. évi LX. tv.

¹² 2012. évi CCXVII. tv.

¹³ 94/2014. (III. 21.) Korm. r.

Ez a következőket jelenti a törvény szerint:

- igazodnia kell a klímavédelmet szolgáló nemzetközi és *európai uniós* vállalásainkhoz,
- *az egész Kárpát-medencét* érintően érvényes válaszokat kell adnia,
- a *hazai környezetet, társadalmat és gazdaságot* tekintve is meg kell felelnie minden előttünk álló kihívásnak,
- a *karbonsemleges atomenergia-felhasználás* lehetőségét is figyelembe kell vennie, és
- a *szennyező fizet elvén, valamint az arányos és reális beavatkozások logikáján* kell alapulnia.

Ezek a fontos kitételek természetesen nehezen kérhetők számon egyes alsóbb szintű jogszabályokon és kormányzati intézkedéseken, hacsak az Alkotmánybíróság előtt nem, vagy az alapjogi biztos jövő nemzedékekért felelős helyettesének (Szószóló) az eljárásaiban.

A Klímatörvény közvetlenül is számon kérhető tételeinek látszanak viszont a következő kitételek:

- a *bruttó végsőenergia-fogyasztásban 2030-ra legalább 21%-os megújuló* energiaforrás részarány eléréséhez szükséges intézkedések,
- a *lakosság és a helyi közösségek* fogyasztókból aktív energiatermelőkké válásának támogatása,
- a *hazai vállalkozások* megújuló energia és energiahatékonysági fejlesztéseinek támogatási programja,
- a *kapcsolódó közpolitikai* szabályozások (elsősorban közlekedés-, energia- és hulladékgazdálkodási politika, víz-, mező- és erdőgazdálkodási politika, területhasználati, terület- és településfejlesztési politika) módosítása a fenntarthatóság szempontjai alapján (tehát az integráció elvével összhangban), valamint
- azok a *támogatási programok*, amelyek a klímavédelem technológiai szempontú megoldásainak ösztönzését szolgálják.

Ezen túlmenően nagyon fontos, hogy a Klímatörvény előírja, hogy a Kormány

- gondoskodik a klímavédelmet szolgáló, költségvetésből finanszírozott fejlesztések forrásának megteremtése céljából Zöld Államkötvény kibocsátásáról.

Ezek közül az intézkedések közül sajnos nagyon kevés valósult meg a törvény kihirdetése óta eltelt két évben.¹⁴

A Kiotói Egyezményt végrehajtó törvény célkitűzései között talán a legfontosabb a Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiák (NÉS) rendszeres megalkotására való kötelezettség rögzítése, illetőleg a tervezés és végrehajtás legfontosabb céljainak a meghatározása: az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése, nyelők segítségével történő eltávolítása (kiotói kibocsátási egységek kereskedelme, Zöld Beruházási Rendszer, fluor újrahaznosítás), alkalmazkodás (hátrányos jelenségek megelőzése, védekezés, kárelhárítás, kármentesítés, helyreállítás).

A NÉS-ek megalkotására vonatkozó további alapvető szabályok: *dekarbonizáció*, az alacsony szén-dioxid kibocsátású gazdaságra való áttérés, a szén-dioxid geológiai közegben történő elhelyezését és tározása (CLT), *a klímavédelem térinformatikai megalapozása, alkalmazkodás és felkészülés*: az éghajlati alkalmazkodás célja a nemzeti (természeti, humán és gazdasági) erőforrások készleteinek és minőségének megóvása, a változó külső feltételekhez való rugalmas természeti, társadalmi, gazdasági és szakpolitikai válaszok előmozdítása; *éghajlati partnerség*.

A magyarországi klímapolitika széleskörű partnerség és társadalmi-gazdasági konszenzus keretei között kell megvalósuljon, aminek az elemei a tájékozottság és a közbizalom, az állami szervek példamutatása egyebek között az energiatakarékosság, a klímabarát közbeszerzések terén, emellett a civil, a karitatív és az egyházi szervezetek, önkormányzatok, valamint a gazdasági érdekképviselők, kamarák részvételének biztosítása.

Az EU kvótakereskedelmi rendelkezéseit végrehajtó törvény szerint egyes konkrétan meghatározott¹⁵ tevékenységek - ideértve azok próbaüzemelését is - kizárólag a *klímavédelemért felelős hatóság* (lásd később) által kiadott véglegessé vált *kibocsátási engedély* alapján folytathatók.

¹⁴ Legalább a zöld államkötvények tekintetében az Államadósság Kezelő Központ Zártkörűen Működő Részvénytársaság odáig eljutott, hogy idén közzétett egy nyilvános ajánlattételi felhívást. Sajnos olyan alacsony kamatozást jelöl meg a felhívás, hogy a projekt megvalósulására kevés esély van.

¹⁵ Ez mindjárt a törvény 1. mellékletének I-XXI. pontjában meg is történik, kiemelten a légi járművekre nézve.

A kvótakereskedelmi rendszerben való részvétel alapvető feltétele, hogy minden ide tartozó cég képes legyen a kibocsátásának megbízható nyomon követésére és jelentésére.

A létesítményeknek évente térítésmentesen kiosztható kibocsátásiegyeségmennyiséget a *Nemzeti Végrehajtási Intézkedés* tartalmazza. A Nemzeti Végrehajtási Intézkedés tervezetét a klímavédelmi (energiaügyi) hatóság készíti el és nyújtja be jóváhagyásra az Európai Bizottságnak.

A kvótakereskedelem logikája szerint a kibocsátási egységekből mindig kevesebbet osztanak ki, mint az ide tartozó vállalatok tényleges kibocsátása, ezért a vállalatok választhatnak aközött, hogy valamilyen technikai megoldással csökkentik a kibocsátásukat vagy másik, ügyesebb, szerencsésebb vállalattól vásárolnak kibocsátási egységeket.

Nagyon lényeges, hogy a légitözlekedési kibocsátási egységek állam általi, árverés útján való értékesítéséből származó bevétel 100%-a, valamint az egyéb kibocsátási egységek állam általi, árverés útján való értékesítéséből származó bevétel 50%-a kizárólag az EU által¹⁶ meghatározott klímavédelmi és alkalmazkodási célok egyikére vagy közülük többre fordítható.

Végül pedig a Nemzeti Alkalmazkodási Térinformatikai Rendszerről 2014-ben kiadott kormányrendelet alapján a Nemzeti Alkalmazkodási Térinformatikai Rendszer (NATÉR) a megfelelő adatok felhasználásával készült származtatott mutatók, elemzések és hatástanulmányok alapján információt biztosít az ország éghajlati állapotáról, az éghajlatváltozás és egyéb hosszú távú természeti erőforrás-gazdálkodással kapcsolatos stratégiai kockázatok hatásairól, valamint az ezekhez való alkalmazkodási lehetőségekről.

A NATÉR internetes felhasználói felületén térítésmentesen mindenki számára elérhető a nemzeti alkalmazkodási stratégiai keretrendszerhez kapcsolódó dokumentumok, valamint a magyarázó jellegű metaadatok. A NATÉR Kormányrendelet kitér a NATÉR információ tartalmára és részletesen meghatározza az adatrendszer főbb fejezeteit is.

¹⁶ A 2003/87/EK irányelvben

KÖRNYEZETVÉDELMI JOG, ÁLTALÁNOS RÉSZ

A Környezetvédelmi törvény¹⁷ a hazai környezetvédelmi jog alapvető dokumentuma, azonban ágazati, összefoglaló kódexként inkább az alapelvekre és nagyobb strukturális kérdésekre összpontosít, kevés tételes jogi rendelkezést alkalmaz.

Viszonylag részletesen szabályozza ugyanakkor a jelentős környezeti hatással járó egyedi beruházások megvizsgálását irányzó környezeti hatásvizsgálat (KHV), illetőleg az egyes tervek, programok környezeti szempontú vizsgálatát, a stratégiai környezeti vizsgálatot (SKV), továbbá a közösségi részvétel olyan fontos részletkérdéseit, amikre más jogforrások kevesebb hangsúlyt fektetnek (például konzultációk, részvételre képesítés), valamint a levegőtisztaságvédelmi jog, természetvédelmi jog, hulladékgazdálkodási jog és más különös részi jogágazatok legáltalánosabb normáit.

A HATÁSVIZSGÁLATI JOGINTÉZMÉNY CSALÁD

Mind az európai¹⁸, mind a magyar hatásvizsgálati jog¹⁹ előírja a klímaszempontok vizsgálatát a beruházó által készítendő környezeti hatástanulmányban és a hatóságok és a többi résztvevő (önkormányzatok, civilek stb.) részvételével lefolytatott hatásvizsgálati eljárás során. Hasonlóképpen részletes szabályok találhatóak az európai²⁰, illetőleg a magyar stratégiai környezeti vizsgálati jogszabályokban.²¹

A környezeti hatástanulmány általános tartalmi követelményei, azon belül pedig a hatásfolyamatok és a hatásterületek leírása tartalmi követelményei között, illetőleg a tevékenység leírásában – a magyar hatásvizsgálati jog nagy erényeként – mindenhol egyaránt vizsgálnak a klímahatások

17 1995. évi LIII. törvény

18 A 2011/92/EU Irányelv 3. cikk (1) bekezdésében

19 A 314/2005. (XII. 25.) Korm. rendelet 6. § (1) bekezdés d) pontja, 10. § (4) bekezdés bf) pontja, 4. sz. melléklet 1. fa) és teljes h) pontja, az 5. melléklet 1. j) és k) pontjai, közvetve a 6. sz. melléklet 1. h) pontja, valamint 3. a) és teljes d) pontja

20 2001/42/EC irányelv 5 (1) cikke, I. melléklet f), illetőleg II. melléklet 2. pontja

21 A 2/2005. (I. 11.) Korm. rendelet IV. melléklet 3.6.1.2. pontjában.

mérséklésére irányuló, illetőleg alkalmazkodási szempontokat is. Hasonlóképpen az SKV eljárásokban terítékre kerülnek a környezetet érő hatások, környezeti következmények, ideértve a stratégiai döntés hatását a környezeti elemek rendszereire, folyamataira, szerkezetére, különösen a tájra, településre, klímára, természeti (ökológiai) rendszerre és a biodiverzitásra.

KÖZÖSSÉGI RÉSZVÉTEL

Az Aarhusi Egyezmény rendszerét az információs, beleszólási és jogorvoslati jogokkal más helyen már bőségesen tárgyaltuk²², a magyar környezetvédelmi civil közösségből lényegében mindenki ismeri ezeket ettől függetlenül is. A klímajogban ezen felül speciális információhoz jutási feltételeket találunk, illetőleg a beleszólási jog erős lehetősége speciális szabályokkal biztosított. A Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz létrehozásáról szóló, 2021-es kormányrendelet²³ speciális *társadalmi konzultációk* megtartásáról rendelkezik.

Az erre szolgáló Monitoring Bizottságba a nemzeti hatóság vezetője felkérésére szavazati joggal bíró tagot delegálnak egyebek között a klímabarát települések szövetsége, a gazdasági és szakmai érdekképviseltek, a szociális partnerek, illetőleg a civil és nem-kormányzati szervezetek (különösen a környezetvédelem, *klíma*, energia, fenntartható fejlődés, az esélyegyenlőség, az egyenlő bánásmód, valamint a diszkrimináció-mentesség területéről).

Ami a részvételre képesítést illeti, azaz az arra vonatkozó tervszerű állami programokat, amik elősegítik, hogy a rendelkezésre álló közösségi részvételi lehetőségeket az érintettek képesek és hajlandók legyenek hatékonyan felhasználni, egyedül a Nemzeti Alaptanterv számos klímavédelmi ismeretanyagát és készségét tudjuk említeni.²⁴

22 Elsősorban az EMLA (www.emla.hu), illetőleg angolul a Justice and Environment (www.justiceandenvironment.org) hálózat honlapjára gondolunk.

23 A 2021/241/EU rendelet végrehajtása érdekében hozott 373/2022. (IX. 30.) Korm. rendelet

24 http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/nat_070926.pdf

KÖRNYEZETVÉDELMI JOG, KÜLÖNÖS RÉSZ

Maga a Környezetvédelmi törvény a klímavédelmet még nem kezeli önálló fejezetben (megalkotásakor 1995-öt írtunk), azonban a levegőtisztaságvédelmi fejezetben, a meteorológiai feladatok között említi és az átfogó környezetvédelmi információs rendszerben (OKIR) is szerepelteti.

LEVEGŐTISZTASÁGVÉDELEM

Annak ellenére, hogy a Környezetvédelmi törvény mind a mai napig hatályos szövege ide sorolja, a levegőtisztaságvédelmi jogban kevés konkrét szabályt találunk, legfeljebb utalásokat az Országos Meteorológiai Szolgálat hatáskörére az üvegházhatású gázok kibocsátásával kapcsolatos adatok összegyűjtésében, valamint az éghajlatváltozással kapcsolatos országos jelentés elkészítésében és az EU Bizottság számára való elküldésében.

Ennek jelentőségét ugyanakkor nem szabad lebecsülni, hiszen erre épül az országos légszennyezőanyag kibocsátás-előrejelzés, illetőleg az Országos Levegőterhelés-csökkentési Program.

TERMÉSZETVÉDELEM, HULLADÉKGAZDÁLKODÁS

Megállapíthatjuk, hogy bár logikus és szükséges is lenne, jelenleg még sem a Természetvédelmi törvényben, sem a Natura 2000-es kormányrendeletben nem szerepelnek az éghajlatváltozással kapcsolatos rendelkezések, jóllehet mind a klímavédelmi, mind az általános környezetvédelmi tervek már igen jelentős összefüggésekre mutatnak rá.

A természetvédelmi jogban egyedül a Kárpátok Egyezmény 2018-as módosítása foglalkozik a sérülékeny ökoszisztémák és a klímaváltozás kérdéseivel és közelebbről meg nem határozott integrált intézkedéseket helyez kilátásba.

Osztja a természetvédelmi jog megközelítését (távolítását inkább) egy másik fontos környezetvédelmi jogterület, a hulladékgazdálkodás is: a hulladékokról szóló törvény, a veszélyes hulladékokról szóló kormányrendelet és a számos más hulladékfajtára vonatkozó szabályozás nem tér ki a klímavédelmi vonatkozásokra.

Mindössze a csomagolóanyagokról szóló kormányrendelet egyik mellékletében bukkan fel a téma, de ennek jelentősége eltörpül amellelt, amit például a hulladékégetés-ártalmatlanítás vagy a lerakóhelyek üvegházhatású gáz kibocsátásáról tudunk.

ROKONTERÜLETI JOGOK

A legfontosabb üvegházhatású gázokat kibocsátó szektorok, mint az energia, közlekedés, iparigazgatás, bányászat, építési és településfejlesztési ügyek tartoznak ide, másfelől pedig az alkalmazkodás és a klímahatások csökkentése a káros anyagok hosszabb-rövidebb idejű megkötésével, a vízgazdálkodás, számos agrárjogi ágazat, így elsősorban az erdészet és a talajvédelem és természetesen az egészségügyi jog, ideértve a munkahelyi egészség védelmére szolgáló szabályrendszereket is.

Ez a lista mindenesetre jól érzékelteti a klímavédelem rendkívül összetett jellegét, ahol – attól kell tartanunk – az egész rendszer hatékonyságát alapvetően a leggyengébb elemei (szűk keresztmetszetei) határozzák meg.

Nézzünk ezeken a jogterületeken néhány fontosabb szabályt!

A 2015-ben kiadott *Energiahatékonysági törvény* végigveszi a Kormány, a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal, egyéb állami hivatalok és gazdálkodó szervezetek feladatait, kiegészítve az ezek végrehajtásában és ellenőrzésében közreműködő számos vállalkozás vagy egyéni szakértő feladatkörével, illetőleg nyomon követési rendszereket ír elő az integrált Nemzeti Energia- és Klímaterv végrehajtására.

Az *energetikai felülvizsgálatról* szóló 2020-as kormányrendelet az energetikai felülvizsgálattal kapcsolatos regisztrációs és nyilvántartási kötelezettséget és a felülvizsgálat tartalmi követelményeit szabályozza, a klímagáz adatbázisban.

A közlekedési jog területén a megújuló energia közlekedési felhasználásának növeléséről szóló 2010-ben kiadott törvényben szerepel a *megújulók részaránya*, így a kötelező bioüzemanyag-részarány; a termék és ezek alapanyagául szolgáló termékek nyomon követhetőségének biztosítása.

A vasúthálózat fejlesztését (vagy legalább a meglévő vonalak felújítását, modernizálását), illetőleg a budapesti *közösségi közlekedés* fejlesztését támogató (környezetbarát járműpark, fonódó villamoshálózat, buszstratégia stb.) és a *kerékpározást* támogató intézkedésekről szóló kormányhatározatok említhetők itt. Utóbbi esetében sajnos szintén nem elsősorban a hálózat bővítését, felújítását, hanem inkább szimbolikus intézkedéseket találunk.

Az iparjog szintén sokat tehet, tehetne a klímavédelemért. Utalunk a *műanyag termékek kivezetéséről* szóló kormányrendeletre, vagy a műszaki biztonsági jog rendelkezéseire (például *energiatermelő berendezések* típusengedélye, egyedi létesítési engedélye, szivárgó tartályokra, földalatti tárolókra vonatkozó szabályok).

ÉPÍTÉSI ÉS TELEPÜLÉSRENDEZÉSI JOG

Az Épített környezet védelméről törvény (Étv.) szerint az élhető lakókörnyezet kialakítása során tekintettel kell lenni a víz, a levegő, a talaj, a klíma és az élővilág védelmére. Ugyancsak az építési joghoz tartozik a *településfejlesztési és -rendezési tervrendszer* is.

Mindkét jogterület alapvető fontosságú az egyebek között az épületek fűtésigénye vagy a településeken a legfontosabb funkciók szolgáltatások megközelíthetősége miatt, ami a közlekedési igényeket is nagyban meghatározza.

Az egészségügyi jog, azon belül is a környezet- és település-egészségügy már ma is tartalmaz jelentős klímavédelmi rendelkezéseket, így elsősorban azokra gondolunk, amik alapján a lakosság egészségére ártalmas szintet elérő *hő- vagy hideghullámok*, vagy UV sugárzás fennállása idején bevezetendő klíma-egészségügyi intézkedéseket, valamint *országos hőségriasztási rendszert* kell működtetni.

Kevesebb klímavédelmi rendelkezést találunk a munkavédelmi jogban és szinte semmit az *élelmiszerbiztonsági jogban*, jóllehet a szélsőséges időjárási események ezeken a területeken alapvető változtatásokat igényelnének.

A rokonterületi jogok áttekintése után láthatjuk, hogy a klímavédelem joga nem szűkíthető le néhány klímavédelmi címkét viselő jogszabályra és intézkedésre és még a környezetvédelem egészére sem.

Szükség van lényegében az egész jogrendszer, a közigazgatás legtöbb területének az összehangolt működésére ahhoz, hogy minél kevesebb további kárt okozzunk a klímában és minél jobban tudjunk alkalmazkodni a már okozott károk szörnyű következményeihez.

A felsorolt jogterületeken kívül egy ilyen rendszerben jelentős szerep vár még a *vízgazdálkodási jogra*, a *bányászati jogra*, nem is beszélve a *katasztrófavédelmi jogról*. De még olyan távoli összefüggések, mint a *turizmus* vagy a *közbeszerzés* ugyancsak nagy figyelmet igényelnek, igényelnének.

A KLÍMAJOGOK ÉRVÉNYESÍTÉSE

Egy az ENSZ (és a Columbia Egyetem) kiadványánál gyakorlatibb szemléletű összegzésben az európai közérdekű környezetvédelmi jogászok hálózata (Justice and Environment) a klímavédelmi anyagi jogok (alkotmányos, környezetvédelmi, energiaügyi stb.) megállapítása mellett foglalkozik ezeknek a jogoknak az eljárási oldalával²⁵ is. Nem sokat érnek ugyanis a jogszabályokban megállapított jogosultságaink, ha nem tudjuk azokat megfelelően érvényesíteni, azaz

- nincsenek meg a megfelelő jogorvoslati, bírói fórumok nemzeti vagy akár nemzetközi szinten is,
- az állampolgároknak és szervezeteiknek nincs eljárási, ügyféli joguk, a panaszukat, fellebbezéseiket ennek hiányában visszautasítják,
- ha nem kapnak megfelelő információt, tájékoztatást a klímával kapcsolatos ügyek megindításáról, a határozatok megszületéséről,
- ha nincs megfelelő független és kompetens szakértői háttérük és jogi képviselőjük (ami nem kis részben pénz, támogatások kérdése).

A klímaperekben vagy az egyéb eljárások, perek klímavédelmi vonatkozásaiban a nyilvánosság tagjainak és szervezeteiknek egyszerre kell nagyfokú kreativitást mutatni a jogi és közpolitikai (nyomásgyakorlás, nyilvánosság stb.) eszközök felhasználásában és elmélyült, részletes ismeretekkel rendelkezni a legfontosabb már létező, bevett jogi eszközök alkalmazásában.

Különösen fontos az úgynevezett közösségi részvételi jogok ismerete és hatékony alkalmazása avégett, hogy – a közvetlen érintettség, érdekeltség bizonyítása nélkül, ami a klímaügyekben alapvető feltétel – a megfelelő információhoz, beleszólási joghoz és jogorvoslatokhoz hozzáférjenek, mindezt időszerűen, ingyenesen vagy legalábbis megfizethető költségek mellett és általában méltányosan, azaz a civil szervezetek és helyi közösségek helyzetének, lehetőségeinek messzemenő figyelembevételével.

²⁵ The concept of "climate rights" – Assessment frameworks, classifications and country examples; Legal study, Justice and Environment 2023 (a továbbiakban: J&E 2023), 6. és 19. old.

A KLÍMAPOLITIKA VÉGREHAJTÁSÁÉRT FELELŐS INTÉZMÉNYEK ÉS ELJÁRÁSAIK

A klímajog érvényesítésének kiindulópontja a fórumrendszer feltárása. Jogalkotási oldalon a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről 2018-ban kiadott kormányrendelet szerint az *innovációért és technológiáért felelős miniszter* látja el az energiapolitikai hatásköröket, ezen felelőssége keretében pedig előkészíti a klímapolitikára vonatkozó jogszabályokat is.

Ami a klímajog egyes vonatkozásainak a végrehajtását illeti, a klímavédelmi hatóságról egy *a fluortartalmú ÜHG-kat szabályozó 2015-ös kormányrendelet*²⁶ határozott meg részletesebb szabályokat.

A Kormány a klímavédelemért felelős hatóságként országos illetékességgel az említett energiapolitikáért felelős miniszter által vezetett minisztérium - hatósági ügyek tekintetében nem utasítható - *szervezeti egységét, a Nemzeti Klímavédelmi Hatóságot* jelöli ki. Kivételesen az illetékes *katasztrófavédelmi kirendeltség vagy a közlekedési hatóság* jár el.

Ugyanakkor a Hatóság hatásköre meglehetősen korlátozott, az F-ÜHG és az ORLA anyagok kontroljára összpontosul, viszonylag széles ugyanakkor az adatkezelési és ellenőrzési jogköre.

Álláspontunk szerint ezeken kívül a klímavédelmi ügyekben eljárhatnak olyan általános hatáskörű állami, nem-kormányzati szervek is, mint az *alapjogi biztos, a Számvevőszék vagy az Ügyészség.*

Nyilván a konkrét hatósági feladatokat nem vehetik át, azonban fontos ellenőrző, figyelemfelhívó szerepet tölthetnek be.

²⁶ <https://socialreflection.org/publikaciok>

KÖVETKEZTETÉSEK

Ahogy az a Társadalmi Reflexió Intézet által szervezett, a hazai klímajog áttekintését célzó tanulmány-sorozatban megállapítjuk, klímajogunk alapvető szerkezeti problémája az, hogy „tervnehéz”.

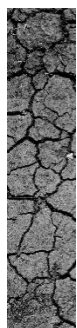
A teljes klímavédelmi témakör döntő mértékben csak az éghajlatvédelmi, környezetvédelmi és a különböző rokonterületi igazgatási és jogágazatok *terveiben, programjaiban* található meg, azaz egyelőre konkrét kötelezettségeket nem rónak a magyar közigazgatási rendszerre és a jogalanyokra.

A tervek egyébként általában kiváló szakmai színvonalon íródtak, a világ klímatudományának legfontosabb eredményeit összegzik. Ahogy láttuk, a tervek lebontása azonban egyelőre rendkívül hiányos.

Mindenkire nézve kötelező jogszabályok, törvények, kormányrendeletek vagy miniszteri rendeletek elvéte található még a jelenlegi magyar klímajogban, azok is viszonylag kevés konkrétumot tartalmaznak. Ezek a jogi normák általában nélkülözik a kikényszerítésükhöz szükséges *pénzügyi, intézményi és eljárási jogi* eszközöket.

Azt is meg kell állapítanunk ezzel kapcsolatban, hogy maguk a tervek is hibásak abban, hogy nem hatják végre őket. Az intézményekről és a költségvetési, eljárási háttérrel ezek a tervek hallgatnak.

Ha csak a talán legfontosabb két klímatervünket tekintjük, megállapíthatjuk, hogy a végrehajtás felsorolt garanciáiról a *NÉS2* is igen keveset, az *NKP4* pedig lényegében semmit sem mond.

A klímajognak ez a kétarcúsága, önellentmondása magából a témából fakad: persze mindenki szenved a klímaváltozás következményeitől és mindenki aggódik a következő generációk sorsáért, de saját kényelméről, megrögzött fogyasztási, életmód és termelési szokásairól nem hajlandó lemondani. Emiatt aztán a választók szándékait, hajlandóságait érzékenyen figyelő politikusok sem mozdulnak a helyes irányba.

A nemzetközi hozzáállás teljesen hasonló: az országok szintén egymásra várnak és egymásra mutogatnak, de az itt-és-most gazdasági pozícióikból nem engednek a klíma jövője érdekében.

Pedig van olyan megoldás, ahol senkinek sem kellene alapvetően feladnia az érdekeit, de mindenki hozzájárulhatna a közös megoldáshoz.

Ez a McCaffrey és társai által felvetett úgynevezett Power of 10 koncepció.²⁷ McCaffrey-ék felosztották a klímaváltozás problémáját 10 szintre, aszerint, hogy ezek hogyan tudnának hozzájárulni a probléma megoldásához: az egyén szintjén a fogyasztási és életmód szokások változtatásával, a család szintjén ugyanezzel, csak összehangoltabban, a nagyobb csoportok (baráti kör, szélesebb család, lakókörnyezet) pedig már össze tudnának fogni kisebb helyi problémák kezelésére, de lehet, hogy az is elég lenne, ha csak megerősítenék egymást a helyes magatartást illetően.

Negyedik szinten a kisebb települések, városrészek következnek, ahol belép a képbe a helyi közigazgatás, az önkormányzat a szó eredeti értelmében, tehát úgy, hogy a lakosok befolyásolják az önkormányzat tervező munkáját és a tervek megfelelő végrehajtását, másfelől pedig az önkormányzat hat a lakosok tevékenységére.

A nagyvárosok hatóköre és felelőssége, hasonlóan a nagyobb régiókéhoz (megyék, tartományok stb.) még nagyobb, természetesen az erőforrásaik is, amin nem csak a pénzt, hanem a tudományos, technológiai lehetőségeket is kell érteni.

Ezen a szinten a veszély azonban már felmerül, hogy elvesztik a kapcsolatot a helyi problémákkal, csakúgy, mint országos szinten, ahol a gazdasági lobbik és a rövid távú politikai megfontolások felülírhatják a klíma és általában a fenntarthatóság szempontjait.

Ez kisebb mértékben a regionális (az EU, bár hasonló gazdasági régiók, lehet, hogy kisebb szervezettséggel másutt is működnek), illetőleg kontinentális szinten is igaz, bár itt az országok egymást is ellenőrizhetik,

²⁷ McCaffrey, M., Bhowmik, A., Frischmann, C., Gaffney, O., Ruskey, A.: Powers of 10: A Cross-scale Optimization Framework for Rapid Sustainability Transformation; EarthArXiv 2018 p. 1-44.

hogy betartják-e a vállalásaikat. A 10., globális szint ma még alapvetően hiányzik, az ENSZ hatása elhanyagolható a klímavédekezésben.

Osztjuk azt a nézetet, ami szerint a nemzetközi klímaegyezmények és az időről időre (lehet, hogy túl gyakran) megrendezett részes felek találkozási jelenleg inkább csak propaganda fogások.

Rendszerdinamika szempontjából érdekes lehet azon elgondolkodni (aki tud, persze bonyolult számításokat is végezhet), hogy mi történik, ha egy ilyen rendszer valamelyik eleme megunja a rendszer tehetetlenségét és megpróbál saját maga változtatni az egész rendszeren.

A cikk megírásakor éppen az a hír röppent fel, hogy 8 portugál fiatal, köztük egy 11 éves kislány Európa összes kormányát beperelte a megfelelő klímaintézkedések elmaradása miatt és azért, mert ezzel nagyon nagy valószínűséggel rendkívül és igazságtalan módon megnehezítik az ő felnőtt életüket.

Amennyiben hazai csoportok, civil szervezetek hasonló perekben gondolkoznak, a leginkább kézenfekvő perlési, illetőleg lobby célpontok a következők lehetnek:

- az ambíciózus klíma- és energia tervek nem megfelelő végrehajtása, amiben egy kétlépcsős eljárást javasolunk:
 - a tervek tartalmának ütköztetése a nemzetközi jogi és általánosan elfogadott szakmai normákkal, belső konszenzus lehetőségének megkeresése
 - a tervek minimális tartalmának számonkérése a hiányzó magyar klímajogon
- a szórványosan meglévő klíma- és energiajog nem megfelelő végrehajtása
- a rendszer fő kimozdítási pontjai (leverage points: csak belülről jöhet):
 - alkotmányjog
 - költségvetési jog
 - intézmények és eljárások.

Mindezek korrekt és célirányos alkalmazásával, esetlegesen klímaperes megindításával jogi eszközökkel is hozzá tudunk járulni a klímacélok eléréséhez.

